

Flygperspektiv över fabriksområdet omkring 1930.

Kulturmiljöunderlag

Program för
Almedals fabriksområde

2014 11 25

melica

Fiskhamngatan 10
414 58 Göteborg
031-85 71 00
www.melica.se

Innehåll

Sammanfattning av rapporten	3
Historisk stadsutvecklingsanalys	3
Kulturmiljö- och stadsbilsanalys – upplevelsebaserad karakterisering	3
Kritiska punkter för kulturmiljön i Almedals fabriksområde	3
Memoranda	3
Historisk stadsbilsöversikt	4
Almedals fabriker: Stadsbyggnadshistoriska spår i den sammanlagda stadsstrukturen	4
Mölnbalsåns dalgång	4
Almedals fabriksområde	4
Näringslivet och staden – en dynamisk historia om Mölnbalsåns dalgång	5
Industrins utvecklingscykel: uppbyggnad, konsolidering och nedgång 1850–2000	5
Göteborgs stads inkorporeringar	5
Industrins och stadsbyggandets utveckling längs Mölnbalsåns – från 1600-talet till idag	6
Förhistoria 1600–1800	6
1800–1870 Tidig industrialisering	6
1870–1915 Mölnbalsåns industrialisering – Uppbyggnadsfas	7
1915–1950 – Industrizonens konsolideringsfas	8
1950–2000 Industrinedgång – rivningar – vägbyggen	9
Upplevelsebaserad karaktärisering	11
B Områdesstruktur	12
Siktlinjer	13
C/D Platser i fabriksområdet – gränder och torg	14
Kritiska punkter för kulturmiljön i Almedals fabriksområde	16
Rekommendationer och memoranda	17

Kulturmiljöunderlag
Program för Almedals fabriksområde
2014–11–25

Beställarens kontaktperson: Ingrid Lindbom
Uppdragsledare på Melica: Kristina Wallman

Inledning

Almedal i staden

Almedals fabriker är en väl bevarad rest av den en gång omfattande och betydelsefulla industrimiljön längs Mölnbalsåns. Sedan 1800-talets förra hälft har området utvecklats i takt med industrins uppgång, etablering och avveckling i dalgången. Parallellt har myndigheterna strävat efter att organisera utvecklingen i dalgången med hjälp av planer, inkorporeringar och infrastrukturprojekt. Samspelet mellan industrins utveckling och samhällsplaneringen skapar ett samlat stadsbyggnadsmönster på såväl lokal som översiktlig nivå. Almedahls fabriker var en av de första stora textilindustrierna – och också en av dem som omorganiserades och flyttade ut först. Almedalsområdet hade en central position vid Mölnbalsåns tack vare förgrenade landsvägar och under lång tid en järnvägsstation med gods- och persontrafik.

Bakgrund och syfte

Stadsbyggnadskontoret har påbörjat ett arbete med att ta fram en detaljplan för blandad stadsbebyggelse vid Almedals fabriker. Planområdet är beläget i Mölnbalsåns dalgång, mellan Mölnbalsåns och järnvägen cirka 3 kilometer söder om Göteborgs centrum. Detaljplanen omfattas i huvudsak av fastigheterna Skår 57:14 och Skår 57:5 som ägs av Wallenstam respektive Svenska hus.

Planens syfte är att skapa en blandad stadsbebyggelse med ett stort inslag av bostäder: cirka 200–240 bostäder samt cirka 28 500 m² tillkommande kontorsyta. Den nya bebyggelsen skall infogas i en av de väl bevarade industrimiljöerna vid Mölnbalsåns. Ett arbete med en fördjupad översiktsplan för Mölnbalsåns dalgång genom såväl Göteborg som Mölnbalsåns har målet att skapa en hållbar, central stadsbebyggelse med goda boendekvaliteter, hög servicenivå och ett intressant stadsliv. Enligt planen skall Mölnbalsåns stränder och närområde (i första hand östra sidan) vara tillgängliga för allmänheten och rymma promenadstråk och gångbroar över ån. I samband med Trafikverkets planerade ombyggnad av Kallebäcksmotet bör man studera möjligheten att bygga längs Sankt Sigfridsgatan och på så sätt ytterligare binda samman Krokslätt och Kallebäck.

Enligt planen skall områdets stadsmiljö spegla den historiska utvecklingen genom att äldre kulturmiljöer tas till vara och utvecklas som karaktärsskapande element i stadsbilden. Tillsammans med en förbättrad grönstruktur och förbättrade gång- och cykelstråk ska kulturmiljöns attraktivitet bidra till ökad promenadvilja och stärka stadsmiljöns identitet. Kulturbyggnader inom äldre industrimiljöer tas till vara för att skapa karaktär och identitet i den nya stadsmiljön. Kopplingar görs mellan olika delar av planområdet och till kringliggande stads- och rekreationsområden genom att man överbryggat de barriärer som finns.

Dessa planeringsinriktningar påverkar detaljplanen och kulturmiljön i Almedalsområdet.

Arbetet har utförts av Melica genom bebyggelseantikvarierna Kristina Wallman, Ewamarie Herklint och Axel Demker, arkitekt Einar Hansson, industrihistoriker Trad Wrigglesworth. Beställare har varit Stadsbyggnadskontoret, Göteborgs stad genom Ingrid Lindbom. Från Stadsbyggnadskontoret har också Sören Holmström och Sirpa Ruskanen Johansson medverkat.

Metod

De kulturhistoriskt intressanta miljöerna är av stort värde i dagens förändringsinriktade tid, främst av två skäl. Dels ger de historisk kunskap, förmedlar kulturhistoriska sammanhang och förståelse för historiska skeenden på platsen. Dels ger bevarade miljöer möjligheter att skapa intressanta och fina förutsättningar för kommande stadsfunktioner, inte minst där man önskar blandstadskaraktär. Genomgående i de olika arbetsmomenten – från helhetsbilder till detaljstudier – använder vi begreppet och verktyget historiska kommunikatörer. De utgör lämningar och spår i olika

skala – detaljer, byggnader, stadsrum och planmönster. Begreppet är fruktbart i den historiska stadsutvecklingsanalysen med sina överlagrade plan- och bebyggelsemönster. I den upplevelsebaserade kultur- och stadsmiljöanalysen utgår vi direkt från kommunikatörerna. Dessa förmedlar tillsammans en helhetskänsla av historia och kontinuitet.

De olika avsnitten i kulturmiljöunderlaget avslutas med en ruta:

Att ta fasta på – spår att förvalta. Att förvalta spåren och deras budskap är en uppgift för framtiden.

Tidigare kulturhistoriska kartläggningar

Industribebyggelse har av tradition sällan beaktats för sitt kulturhistoriska värde. I Mölnbalsåns dalgång söder om Örgrytevägen är det bara Lyckholms bryggeri, strax norr om Almedals fabriker, som beskrivs i **Göteborgs kommuns bevarandeprogram**. Under "Övrigt" skrivs följande om Almedals fabriker:

"F.d. Almedals fabriker, 751:84 m.fl. Den första industriella anläggning på denna plats var ett färgeri anlagt 1830. Det förändrades till textilfabrik av H Wesslau 1846 och anläggningen byggdes sedan ut i etapper. Omkring 1910 gjordes den sista större om- och tillbyggnaden och Almedals fabriker hörde i början av 1900-talet till Göteborgsområdets största textilföretag. Idag utgör tegelbyggnaderna och den delvis bevarade fabriksskorstenen ett industrihistoriskt värdefullt inslag i miljön längs Mölnbalsåns. Anläggningen är också ett intressant komplement till Lyckholms Bryggeri."

Under 1976–77 gjorde arkitektstuderande Leif Sjögren och Trad Wrigglesworth två projektarbeten vid institutionen för stadsbyggnad: *Näringslivet utmed Mölnbalsåns – i tiden* och *Byggnad och planering utmed Mölnbalsåns – i tiden*. Tillsammans ger dessa rapporter en helhetsbild av utvecklingen längs ån – i samspel mellan näringsliv och planerande myndigheter. Rapporterna visar områdets utveckling under industrins olika faser: uppbyggnad, konsolidering och nedgång. Nedgångsfasen sammanfaller med utvecklingen av dalgången till ett allt viktigare trafikstråk. Almedalsområdet spelar en viktig roll i såväl utvecklingen av industrin som i kommunikationernas utveckling.

Dessa rapporter används som grundmaterial i den fördjupade översiktsplanen för Mölnbalsåns dalgång 2013.

Sammanfattning av rapporten

Almedal i staden

Almedals fabriker är en väl bevarad rest av den en gång omfattande och betydelsefulla industrimiljön längs Mölndalsån. Sedan 1800-talets förra hälft har området utvecklats i takt med industrins uppgång, etablering och avveckling i dalgången. Samspelet mellan industrins utveckling och samhällsplaneringen skapar ett samlat stadsbyggnadsmönster på såväl lokal som översiktlig nivå. Almedahls fabriker var en av de första stora textilindustrierna – och också en av dem som omorganiserades och flyttade ut först. Almedal-sområdet har förvandlats med utbyggnaden av stor-skaliga trafikleder i dalgången, men bibehållit en industrimiljö av ovanligt samlad karaktär.

Arbetsmetod

Genomgående i de olika arbetsmomenten – från helhetsbilder till detaljstudie – använder vi begreppet och verktyget historiska kommunikatörer. De historiska kommunikatörerna utgör lämningar och spår i olika skala, som detaljer, byggnader och planer. Dessa förmedlar upplevelser av kulturhistoriska sammanhang och förståelse för historiska skeenden på platsen, såväl på stadsmiljönivå som i direkta spår av industriverksamhet.

Tidigare kulturhistoriska kartläggningar

Almedals fabriker nämns kortfattat i Göteborgs bevaringsprogram Mer omfattande utredningar om industrimiljön längs Mölndalsån gjordes i slutet av 1970-talet av Leif Sjögren och Trad Wrigglesworth.

Historisk stadsutvecklingsanalys

Almedals fabriker är en väl bevarad rest av den en gång omfattande och betydelsefulla industrimiljön längs Mölndalsån. Området har utvecklats i takt med industrins uppgång, etablering och avveckling i dalgången. Parallellt har myndigheter strävat efter att organisera utvecklingen i dalgången med hjälp av planer, inkorporeringar och infrastrukturprojekt. Samspelet mellan industrins utveckling och samhällsplaneringen skapar ett samlat mönster av olika insatser för utveckling och planering på såväl lokal som översiktlig nivå. Mölndalsåns dalgång följer ett utvecklingsmönster som är typiskt för de industri- och arbetardistrikt som utvecklades utanför städernas gränser på 1800-talet.

1800–1870 Förindustriellt/tidig industrialisering. Den breda dalgången med jordbruk. Almedahls fabriker etableras på 1840-talet. Landsvägen mot Borås skär genom Almedalsområdet. Tidiga manufakturer.

1870–1915 Industriernas uppbyggnadsfas. Slussen vid Drottningtorget gör Mölndalsån till viktig transportled och Västkustbanan med Almedals station gör Almedal attraktivt som industriområde. Almedals fabriksområde byggs ut kraftigt.

1900–1950 Industriernas konsolideringsfas. Arbetarostadskvarter växer upp. Örgryte kommun inkorporeras med Göteborg. Moderna industribyggnader tillkommer.

1950–2000 Industriernas avvecklingsfas. Mölndalsvägen breddas, motorväg byggs och svårtillgänglig viadukt till Kallebäck byggs. Företag läggs ned, industribyggnader rivs. Almedals fabriker återanvänds.

Kulturmiljö- och stadsbildsanalys – upplevelsebaserad karakterisering

En förnyelse av Almedals fabriksområde berör och inefattar ett antal olika stadsrum i olika skalor. Här är en översikt med sortering av stadsrummen i en fallande skala från urbana sammanhang till intima fabriksgränder.

A Almedal i staden

A1 Mölndalsån och dalgången

Mölndalsåns dalgång är en av de dalgångar som ger hela Göteborgstrakten sin struktur av kuperad topografi med näringslivsstråk och transportstråk. I Almedalsområdet finns gott om vida utblickar längs dalgången och en tydlig upplevelse av de inramande bergen.

A2 Industrisamhället Almedal – en blandstad

Stadsdelen Almedal utmärks än idag av en blandning – där industriområdet är kopplat till landshövdingehuskvarteren tvärs över ån. Samtidigt finns en historisk koppling längs vägen till Kallebäck och dess omgivningar.

B Områdesstruktur och siktlinjer

B1 Skårs Led och Kallebäcks bro

Skårs led får sin karaktär av utsikten från bron längs Lyckholms tegelfasad.

B2 Almedalsvägen

Gamla Almedalsvägen (som förr hette Almedalsvägen) är områdets tydligaste stråk med långa siktlinjer. Gatumiljön kantas av kontors- och fabriksbyggnader i gult tegel och puts med stark industrikaraktär.

B3, B4 Stadsrum på tvären

Dessa stadsrum är otydligare men tar upp tidigare bebyggelses riktningar mot ån.

C I fabriksområdet: Gränder och torg

Inom fabriksområdet finns bevarade byggnader av olika slag och Mölndalsån går tätt inpå industribbyggelsen. Inom denna industribbyggelse ligger flera intima rum med stadskvarterskvaliteter. Dessa rum skapas och får karaktär av de omväxlande och välbyggda fasaderna, med fönster- och dörröppningar. Vi har givit dem namn efter deras kopplingar till tidigare industribyggnader med olika funktioner.

- C1 Norra – Åstranden vid Kallebäcksbros

- C2 Södra – Färgeristranden

- D1 Strykjärnsgränden

- D2 Skorstensgränden

- D3 Pannhusgränden

- D4 Södra väverigränden

- D6 Väveritorget

- D5 Appreturgränden

Kritiska punkter för kulturmiljön i Almedals fabriksområde

Almedalsområdet har ett läge i staden som gör kopplingarna till omgivningarna viktiga både funktionellt och upplevelsemässigt.

Tillgänglighet till Mölndalsån

Åns vatten skapar ljus och friskhet i den täta stadsmiljön. Ån ger tillsammans med de bevarade fabriksfasaderna en tidlös känsla av gammal industristadsmiljö.

De etablerade gaturiktningarna – Skårs Led och (Gamla) Almedalsvägen

Kallebäcks Bro, (Gamla) Almedalsvägen och Skårs Led har varit viktiga vägar mot Örgryte respektive Kallebäck och Borås. De skapar både riktningar och rum med kulturhistorisk tyngd.

Många intima stadsrum med omgivande karaktärsfasader

Fabriksområdet rymmer ett antal stadsrum med grändkaraktär, gatukaraktär och torgkaraktär. Dessa rum ställer krav på att de omgivande byggnaderna bevaras och kompletteras med omsorg.

Memoranda

Strategier för kompletterande nybyggnader

Nybyggnader bör anpassas till det bevarade områdets karaktär och huvudriktningar. Stadsrummet längs ån bör bevaras och inte minskas. Vi föreslår fyra lägen av triangelkaraktär:

- Platsen för det gamla spinneriet – anpassad tegelkaraktär
- Hörntomten Skårs Led - /Nya) Almedalsvägen – högt mot järnvägen, moderna material, avtrappat mot sydväst
- Triangeltomten mellan Gamla Almedalsvägen och järnvägen – högt mot järnvägen, moderna material, avtrappat och anpassat mot Gamla Almedalsvägen
- Tomten i söder – anpassad bebyggelse i trä och tegel, anpassat efter Gamla Almedalsvägen

Bevarande

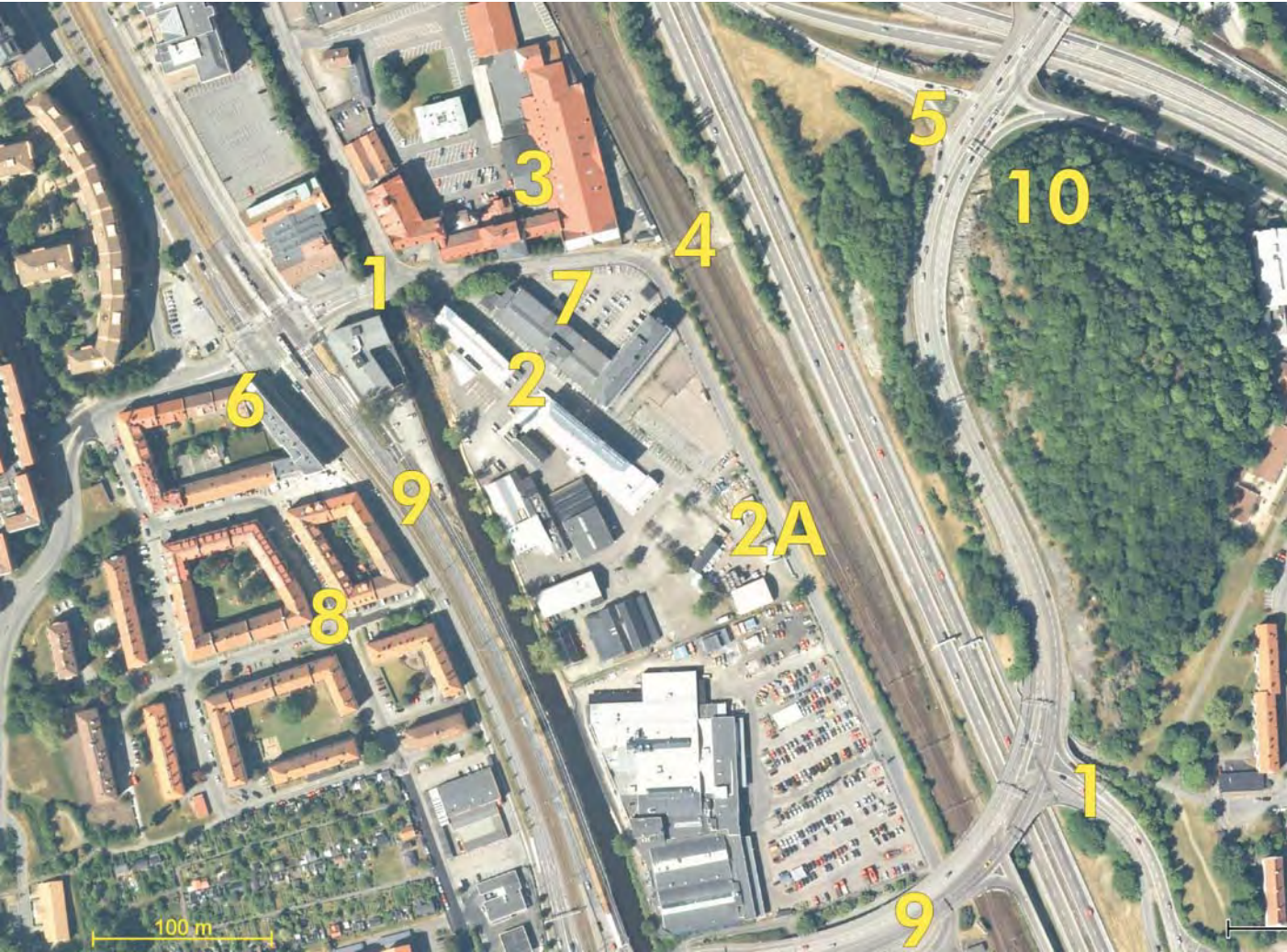
Två karaktärsbyggnader utanför det täta fabriksområdet är viktiga att behålla för områdets karaktär och historiska minne: fabriksbyggnaden från 1916 och träbyggnaden Stallet.

Viktiga kopplingar till omgivningarna

Broar över ån skulle binda samman fabriksområdet med bostadsområdet och samtidigt öka tillgängligheten till ån.

Den historiska och funktionella kontakten med Kallebäck kan förstärkas med en gång- och cykelbro i samband med ombyggnaden av Kallebäcksmotet.

Historisk stadsbilsöversikt

Almedals fabriker: Stadsbyggnadshistoriska spår i den sammanlagda stadsstrukturen

Almedals fabriker är en väl bevarad rest av den en gång omfattande och betydelsefulla industrimiljön längs Mölndalsån. Området har utvecklats i takt med industrins uppgång, etablering och avveckling i dalgången. Parallellt har myndigheter strävat efter att organisera utvecklingen i dalgången med hjälp av planer, inkorporeringar och infrastrukturprojekt. Samspelet mellan industrins utveckling och samhällsplaneringen skapar ett samlat mönster av olika insatser för utveckling och planering på såväl lokal som översiktlig nivå.

Följande inslag i utbyggnad och planering kring Almedals fabriker har lämnat spår i bebyggelse och gatustrukturer.

- 1 Kallebäcksbros – med gamla landsvägen mot Borås 1800-tal
- 2 Almedahls fabriker – de första byggnaderna som på 1870-talet ersattes efter brand, uppfördes 1851
- 2A Almedahls arbetarbostäder – enstaka bevarad byggnad
- 3 Lyckholms bryggeri från 1881 – väl bevarat
- 4 Västkustbanan 1880-tal – Skårs Led etablerad gata
- 5 Forshaga Linoleums stora fabriksområde 1909- Rivet 1974
- 6 1904 års stadsplan för Kroksläatts municipalsamhälle
- 7 Göteborgs konfektion – fabrik från 1916
- 8 Revideringar av stadsplan på 1940-talet – för moderna bostäder och gator
- 9 Breddning av Mölndalsvägen med fler rivningar – viadukt till Kallebäck
- 10 E6:ans utbyggnad och Kallebäcksmotet 1976 – rivningar och barriärer

Nedan följer ett schema över huvudtendenserna i utvecklingen i Mölndalsåns dalgång och hur de motsvaras av uppbyggnad och rivningar i själva Almedalsområdet.

Mölndalsåns dalgång	Almedals fabriksområde
1800–1870 Förindustriellt/tidig industrialisering • Den breda dalgången med jordbruk. Landsvägen mot Borås skär genom Almedalsområdet. Tidiga manufakturer • Tidig industrialisering – ån som processvatten och avloppsdike och vissa transporter	• Kallebäcksbros och Kallebäcksvägen – nuvarande Almedalsvägen • Almedahls fabriker - första byggnaderna 1851
1870–1915 Industriernas uppbyggnadsfas • 1873 – ny sluss vid Drottningtorget gör Mölndalsån till viktig transportled. • 1881 – Västkustbanan med Almedals station	• Almedahls byggs upp efter brand Kontor – Strykjärnet – Färgeri • Skårs led blir gata. Lyckholms bryggeri från 1881 – väl bevarat. Almedals väveri byggs till 1888
1900–1950 Industriernas konsolideringsfas • 1904 års stadsplan för Kroksläatts municipalsamhälle • Forshaga Linoleums stora fabriksområde 1909- • Revideringar av stadsplan på 1940-talet för moderna bostäder och gator	• 1904 Tillbyggnad av Almedals väveri Appreturen första delen Arbetarbostäder byggs • Göteborgs konfektion – modern fabrik 1916
1950–2000 Industriernas avvecklingsfas • Breddning av Mölndalsvägen med fler rivningar - viadukt till Kallebäck • Forshaga fabriker rivs 1974 • E6:ans utbyggnad och Kallebäcksmotet 1976	• Arbetarbostäder rivs • Almedals station läggs ner

Näringslivet och staden – en dynamisk historia om Mölndalsåns dalgång

Almedal ligger i hjärtat av det dynamiska industriområde som växte fram och utvecklades längs Mölndalsån från 1850-talet, nådde höjdpunkter i början av 1900-talet och avvecklades från 1960-talet. Mölndalsåns dalgång är ett typiskt exempel på ett mönster för hur utvecklingen av industristaden Göteborg har gått till i flera delar av stadens gränzon mot kringliggande landskommuner. I grunden handlar det om ett samspel mellan näringslivets drivande kraft och samhällets strävan att organisera och planera stadsutvecklingen. Detta samspel är en av de viktigaste historiska förklaringsfaktorerna till den karakteristiska utbyggnaden av industristaden Göteborg, som belyses i SBK:s skrift *Göteborg – att bygga staden*.

I området syns tydligt näringslivet, huvudsakligen **industrin, som den drivande kraften i stadsutvecklingen**. En rad branscher drar nytta av ån som transportled, processvatten och avloppsdike – och av de vägar och järnvägar som också läggs i dalgången. De lokaliseras och bygger ut sina verksamheter på egen mark i närheten av ån. Det fanns en rad fördelar för industrierna i att välja lägen strax utanför stadsgränsen, i angränsande landskommuner. Här gällde inte stadens regleringar i form av bland annat hälsovårdsstadga. Städerna planerade sällan in industrimark, vilket hänvisade industrierna till att köpa egen mark, vilket ofta var förmånligt utanför stadsgränsen.

Kommunernas planering syftar till att ordna upp området; förbättra de hygieniska förhållandena i om-

rådet, organisera transportleder och ge utrymme för ordnade bostadskvarter. Under 1800-talet var städernas planer oftast inriktade på borgerliga stenstads-kvarter. Detta gjorde att industrins arbetarbostäder ofta fick lokaliseras tillsammans med industrierna, utanför staden.

Utvecklingen i Mölndalsåns dalgång är ett mycket tydligt exempel på denna utveckling och bebyggelsens läge, innehåll och form är ett vittnesbörd om denna historia – trots dramatiska förändringar i såväl industriutvecklingen som stadsbyggandet och stadsplaneringen. Från Gårda i norr, genom Almedal och Krokslätt och vidare till Mölndals kvarnby vittnar bebyggelsen om dessa mönster – med bevarade industri-kvarter nära ån och utanför stadsgränsen. Almedalsområdet är ett av de bäst bevarade.

Industrins utvecklingscykel: uppbyggnad, konsolidering och nedgång 1850–2000

Samhällsbygget längs Mölndalsån har sin grund i Sveriges industrialisering. Denna kom igång på allvar på 1870-talet. En rad faktorer samverkade över tid för att lägga grunden för denna utveckling, se även sid 11:

- Den första svenskbyggda ångmaskinen 1807
- Tillåtet att bilda aktiebolag 1849
- Fullständig näringsfrihet infördes i Sverige 1864

- Frihandel i Europa underlättade export
- Goda affärer för bland annat de göteborgska handelshusen
- Minskad självhushållning – ökad marknad för konsumtionsvaror
- Järnvägsbygge (med utländskt kapital) från 1850-talet
- Högkonjunkturer på 1850–1870-talet

Dessa politiska beslut kombinerade med utvecklingssteg inom industrin ligger bakom industrins utveckling i Sverige och göteborgstrakten. Den svenska industrin följer en utvecklingscykel över de gångna 200 åren – från startfas under tidigt 1800-tal, en expansiv uppbyggnadsfas från 1850–1915, en stabil konsolideringsfas från 1915–1950 och en gradvis rationalisering och avveckling från 1950-talet till idag. Mölndalsåns dalgång är ett tydligt exempel på denna utvecklingscykel, där det finns fysiska spår från alla skedena. Detsamma gäller Almedalsområdet, där Almedahls fabriker var tidigt ute och utvecklades på 1840-talet och flyttade på 1950-talet huvuddelen av produktionen till Dalsjöfors i Sjuhäradsbygden.

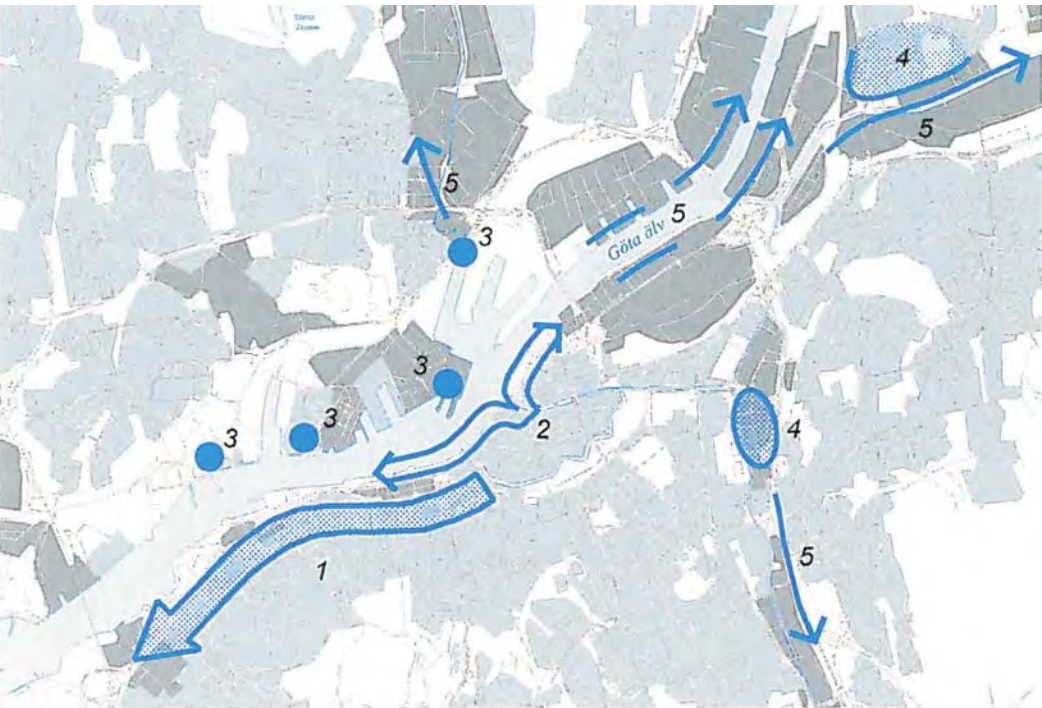
Se tabell på sid 4

Göteborgs stads inkorporeringar

Göteborgs stad fick ett expansionsområde tilldelat vid grundandet 1621. Stadsgränsen gick då från Masthugget rakt över till Getebergsäng och följde sedan Mölndalsån norrut – för att därefter innefatta ett större område i öster inkl. Gamlestaden (f.d. staden Nya Lödöse). De tre stora områden där industrin expanderade kom därmed att ligga utanför stadsgränsen. Staden inkorporerade dem efter hand, beroende på angelägenhetsgrad och svårigheter, som ovilja från båda sidor.

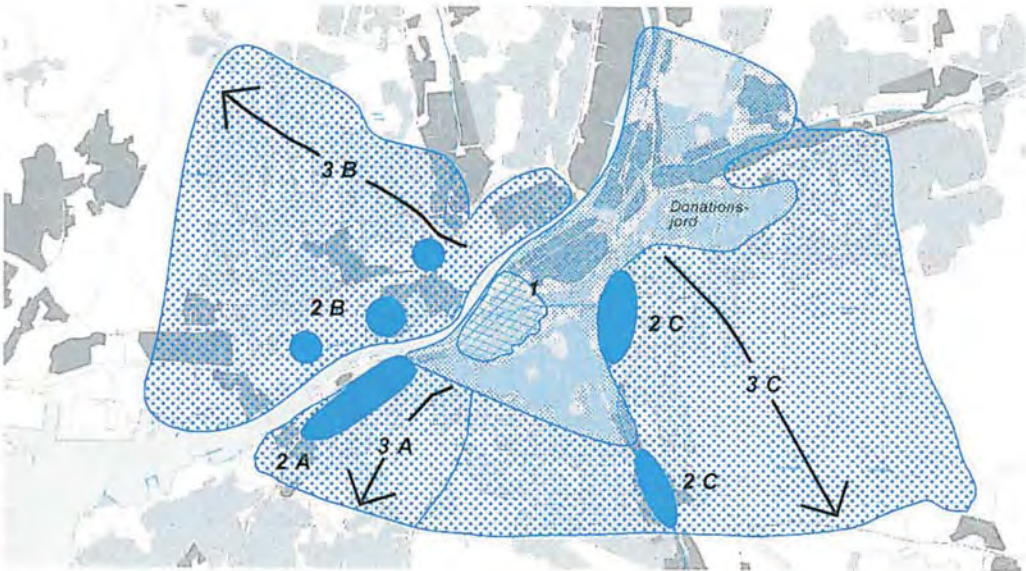
- 1 Majorna med Klippanområdet – inkorporerat 1868
- 2 Lundby med varvsområdet – inkorporerat 1906
- 3 Örgyte – med hela industriområdet från Gårda och söderut genom Almedal och Krokslätt – inkorporerat 1922.

Med dessa övergripande mönster i bakgrunden går vi närmare in på utvecklingen vid Mölndalsån – kopplat till Almedals fabriksområde.

Näringslivet och dalgångarna: huvudsakligt utbyggnadsmönster i Göteborg

- 1 Tidiga varv och manufaktur i Masthugget-Majorna
- 2 Hamnens permanenta kajer byggs
- 3 Varv m.m. tar brohuvuden på Hisingen
- 4 1800-talets industristadsdelar byggs längs vattendrag
- 5 Industri, lager m.m. expanderar i alla dalgångar

Göteborg – förstadstillväxt och inkorporeringar

- 1 Stadens ursprungliga område: stadskärna med omgivande donationsjord
- 2 Manufakturer, industrier och förstäder utvecklas utanför stadsgränsen
 - 2A Majorna 1600–1800-tal
 - 2B Hisingen 1850–1900
 - 2C Mölndalsåns dalgång 1850–1920
- 3 Staden inkorporerar kran-kommuner för att kunna kontrollera stadsutvecklingen
 - 3A Majorna 1868
 - 3B Lundby 1906
 - 3C Örgyte 1922

Industrins och stadsbyggandets utveckling längs Mölndalsån – från 1600-talet till idag

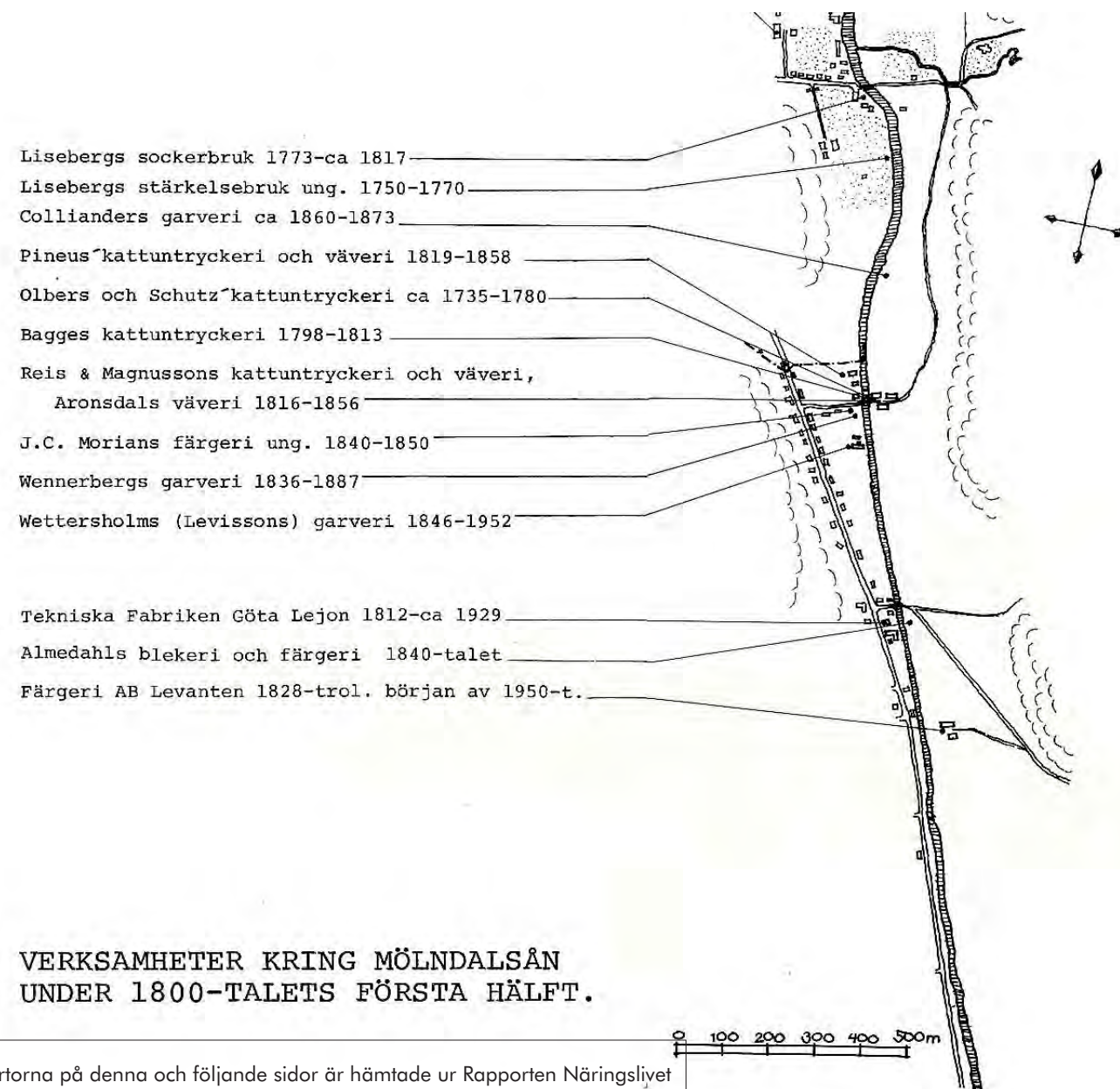
Förhistoria 1600–1800

Före industrialiseringen av Sverige var Göteborg en framgångsrik handels- och sjöfartsstad, symboliserad bland annat av Ostindiska kompaniet. Stadens södra gräns gick sedan grundandet vid Getebersäng. Innanför stadsgränsen låg donationsjorden, som var avsedd för stadens matförsörjning och reserv för kommande, planerad utbyggnad av staden. Från staden gick landsvägarna söderut. De grenade sig vid Kallebäcksbros (nuvarande korsning Mölndalsvägen/Skärs Led). Vägen mot Mölndal följde ån vidare söderut och vägen mot Borås följde nuvarande gamla Almedalsvägen och

fortsatte via Kallebäck upp mot källan och liderna. Under 1700-talet fanns några företag längs ån, som stadens tegelbruk och ett kattuntryckeri. Ett mindre område med arbetarbostäder, "Galgkrogarna", låg längs Mölndalsvägen ned mot Almedal.

Spåren från denna tid är

landsvägarna – bland annat längs gamla Almedalsvägen och Skärs led över Kallebäcksbros.

VERKSAMHETER KRING MÖLNDALSÅN UNDER 1800-TALET FÖRSTA HÄLFT.

Kartorna på denna och följande sidor är hämtade ur Rapporten Näringslivet utmed Mölndalsån – i tiden av Leif Sjögren och Trad Wigglesworth.

1800–1870 Tidig industrialisering

Under första hälften av 1800-talet lokaliserades textilindustri ofta till vattenfall, som i Mölndal, Mölnlycke och Alafors. Bomullsindustrin krävde dock färgerier, vilka behövde vatten men inte kraft. Flera av dem grundades i Almedalsområdet, det största var Levanten (som lever kvar i kvarterns namnet). I början av 1800-talet fanns ett antal konkurrerande tvål- och såpfabriker kring Kallebäcksbros. (Såpebruksgatan var namnet på en nu försvunnen gata här). Litet längre norrut låg flera garverier. Almedal var alltså ett kluster för flera branscher redan på 1850-talet. Byggnaderna låg tätt. Läget var attraktivt eftersom landsvägarna från Halland och Sjuhäradsbygden möttes här. Handelshusen investerade i bomullsindustri och livsmedelsindustri.

Spåren från denna tid är

hela dalgångens lokaliseringssmönster med tät fabriksbebyggelse längs ån

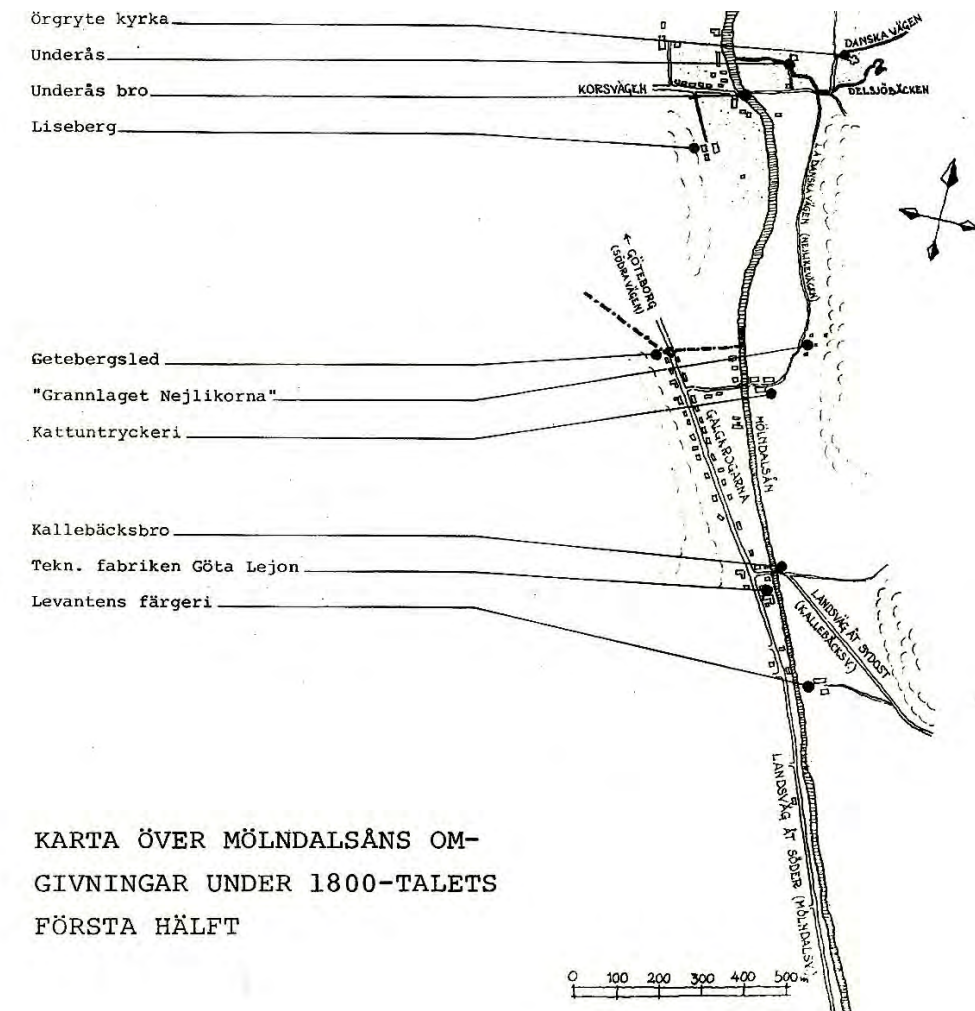
Almedahls fabriker – färgeri och första byggnaderna 1851

På 1830-talet startades också ett färgeri i området för dagens Almedals fabriker, men det gick i konkurs 1846. Hans Wesslau köpte detta och startade Almedahls textilindustri. Detta blev det första lyckade försöket att industrialisera linnetillverkningen. Här startades ångdrivet spinneri och väveri.

Almedahls – återuppbyggt på 1870-talet

Almedahls fabriker brann ned 1858, men återuppbyggdes till en komplett linneindustri med spinneri och väveri, färgeri, kontor, magasin och verkstäder.

Almedahls tidiga byggnader, bland annat Strykjärnet, kontoret och färgeriet.

KARTA ÖVER MÖLNDALSÅNS OMGIVNINGAR UNDER 1800-TALET FÖRSTA HÄLFT

1870–1915 Mölndalsåns industrialisering – uppbyggnadsfas

1870-talet var en expansiv tid för industrierna längs Mölndalsån, som växte och blev fler. Åns vatten var en tillgång i tillverkningsprocesserna, eller som hos Almedahls, för tvättning. Ån var också avloppsdike och betraktades i början av 1900-talet som Sveriges mest förorenade vattendrag. 1873 öppnades den moderna slussen vid Drottningtorget vilket gjorde prämtransporter möjliga. Den utvecklade ångdriften med transmissionssystem och drivremmar till maskinerna krävde stora volymer kol som krävde prämtransporter.

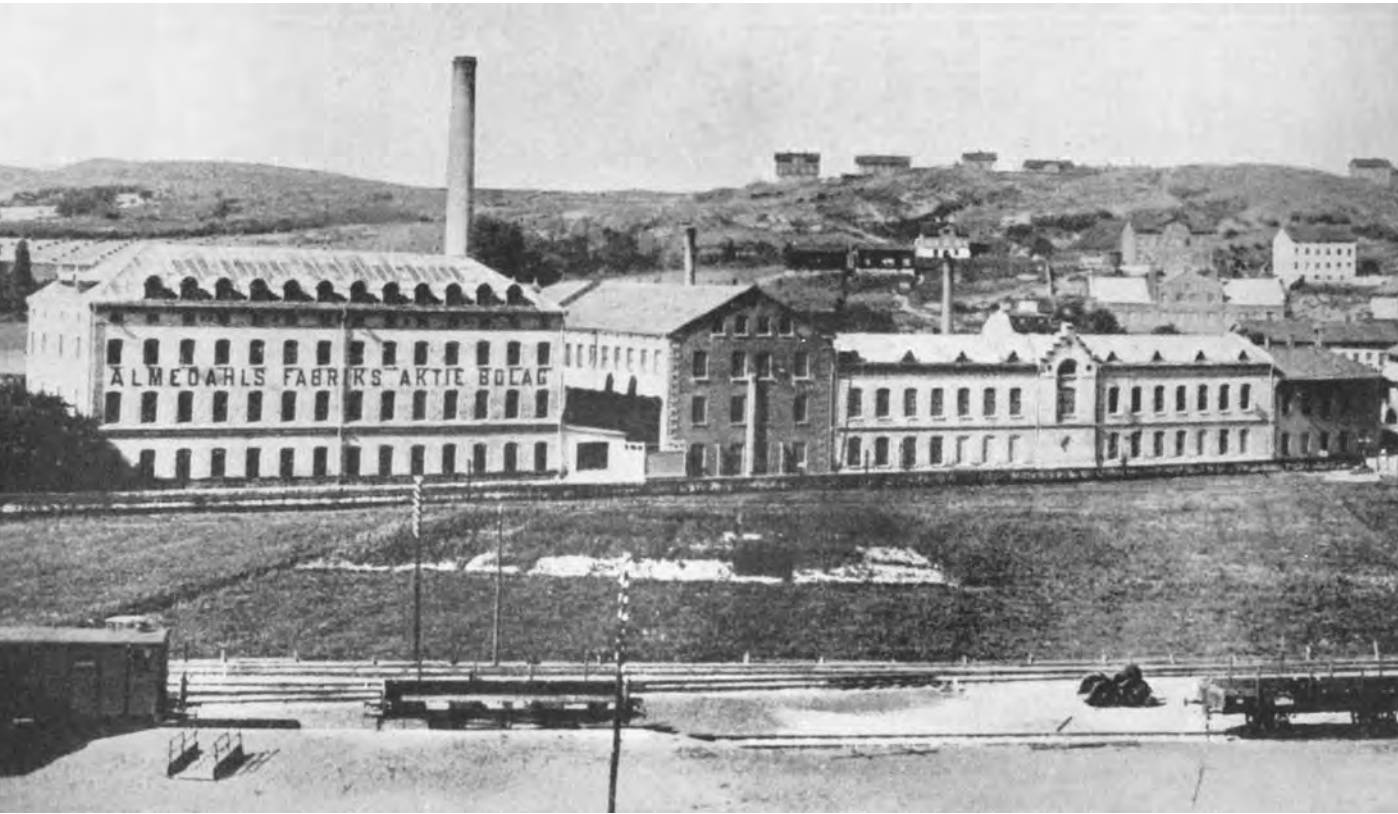
En karakteristisk industriarkitektur i tegel växte fram med flervånings tegelbyggnader med gjutjärnskolonner, men också sågtaksbyggnader.

Lyckholms bryggeri fick vatten från den närbelägna Kallebäcks källa och byggdes i en typisk bryggeriarkitektur.

Textilindustrin – Almedahls som lysande exempel

Under 1880- och 90-talen expanderade Almedahls och byggde nytt väveri, färgeri och i början av seklet ett appreturverk.

Se situationsplan sidan 10.

Almedal runt sekelskiftet 1900.

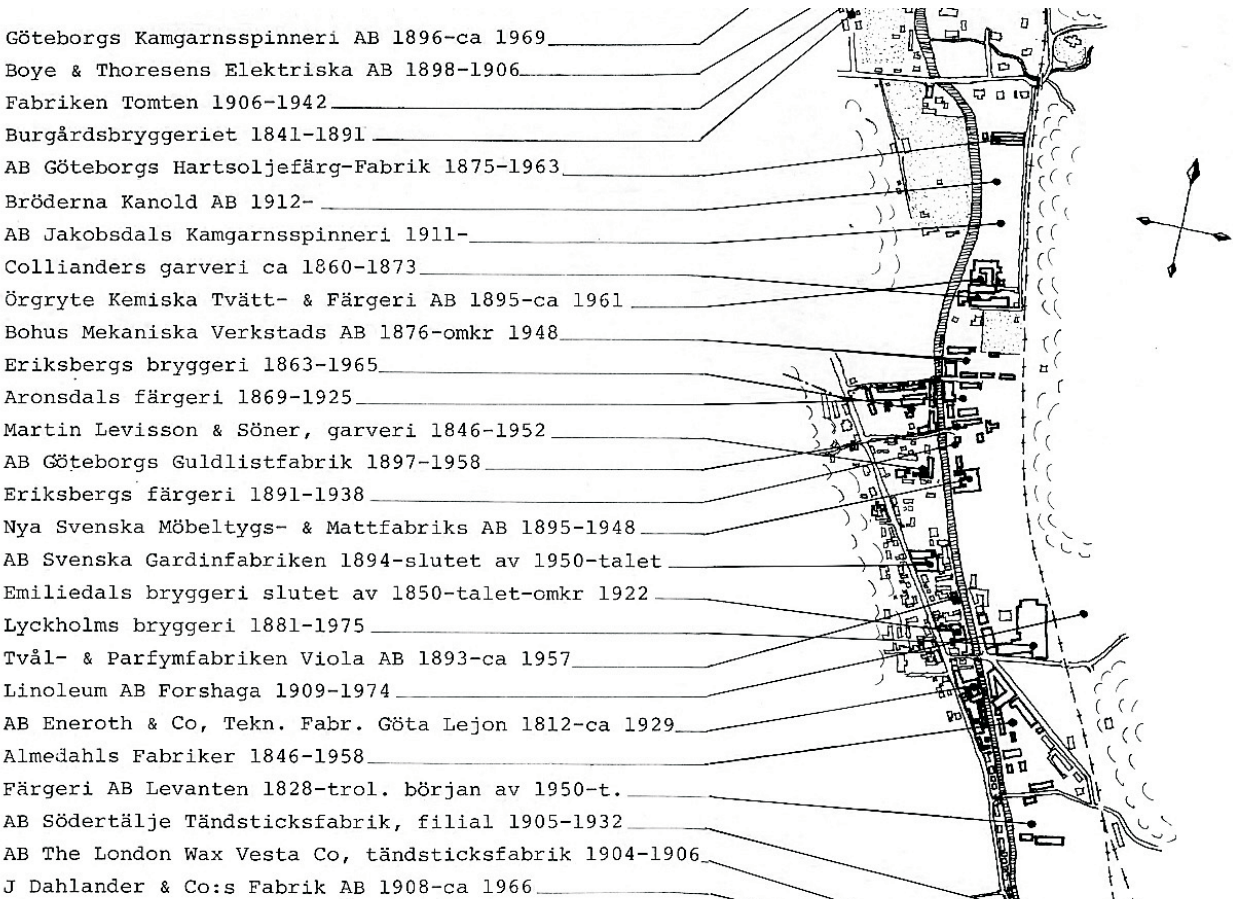
Forshaga Linoleum flyttade 1909 till Göteborg för att få bättre transportläge och byggde en stor fabrik öster om järnvägsstationen.

Stadsplaneringen och införlivningsfrågan

Den snabba industrialiseringen, inte minst längs Mölndalsån, skapade ganska ohygieniska miljöer med trånga arbetarbostäder intill miljöstörande industri. 1874 års byggnadsstadga liksom hälsovårdsstadgan gällde inom stadsplanerade områden, och kunde i en del fall . Göteborgs stad såg tidigt inkorporering som ett sätt att förbättra dåliga hygieniska förhållanden i vildvuxen arbetarbebyggelse utanför stadsgränsen – och inkorporerade också Majorna och Landala på 1860- och 1880-talet.

I slutet av 1880-talet anlades Västkustbanan av privata intressenter. Man kunde exproprieras mark, men valde läget öster om fabriken för att göra minsta intrång. Järnvägen begränsade fabrikenas utbyggnad – samtidigt som man fick tillgång till den nya järnvägsstationen Almedal, vilket var attraktivt.

Inkorporering av Örgryte, med Almedalsområdet, diskuterades redan på xx-talet. Det fanns emellertid också en möjlighet för länsstyrelsen att kräva att

ETT URVAL VERKSAMHETER UTEFTER MÖLNDALSÅN UNDER PERIODEN 1850 - 1914.

Kartan visar hur området såg ut omkring år 1900.

stadsstadgorna tillämpades på tät bebyggelse utanför stadsgränserna. Detta fastställdes för bland annat Krokslättsområdet 1884 – men områdena öster om Mölndalsån undantogs. Tydligt litade man på att fabrikerarna själva skulle sörja för tillräckligt goda arbetarbostäder.

1900 bildades municipalsamhället Krokslätt, som innebar en mer konsekvent tillsyn enligt bland annat hälsovårdsstadgan. En stadsplan fastställdes 1904, med oregelbundna kvartersformer som anpassats till terrängen. Området öster om ån var fortfarande undantaget och planeringen överläts till fabrikerarna.

Införlivning av förstäder och industrier kom ständigt upp. Lundby hade inkorporerats 1906, inte minst för att få kontroll över varven. När det gällde Örgryte diskuterades för och emot, vem som skulle ta kostnaderna. Men ett betänkande 1914 motiverade en inkorporering med en möjlighet till långsiktig stadsutveckling. Den genomfördes dock först 1922.

Spåren från denna tid är

järnvägen, Lyckholms väl bevarade industribyggnader och större delen av Almedals nuvarande fabriksbyggnader.

1915–1950 Industrizonens konsolideringsfas

Första världskriget slog inte så hårt mot svensk industri, som kunde fortsätta att expandera. Inte minst konfektionsindustrin växte, på bekostnad av bland annat ylleindustrin. Almedahls linspinneri gick samman med Dalsjöfors AB och Almedahl-Dalsjöfors blev helt dominerande i Sveriges linneindustri. Almedahls byggde 1915–16 ett modernt spinneri i byggnaden öster om Almedalsvägen. Det kom dock aldrig i drift utan togs över av ett konfektionsföretag som växte till Göteborgs största – Göteborgs konfektions AB. Almedahls verksamhet fortsatte i byggnaderna på västra sidan vägen. I bryggerinäringen konkurrerades de små bryggerierna ut och 1926 gick de största Pripps (med bryggeri på Stampen) och Lyckholms (i Almedal) samman till i princip ett monopol på Göteborgs ölmarknad.

I Almedal fortsatte bostadsbyggandet väster om Mölndalsvägen enligt 1904 års plan, med allt modernare kvartersformer. För industriområdet längs ån arbetade man från 1929 till 1940 med en plan för att ordna industriområdet med en gata längs ån – vilket väckte protester från företagare som haft egna broar över ån.

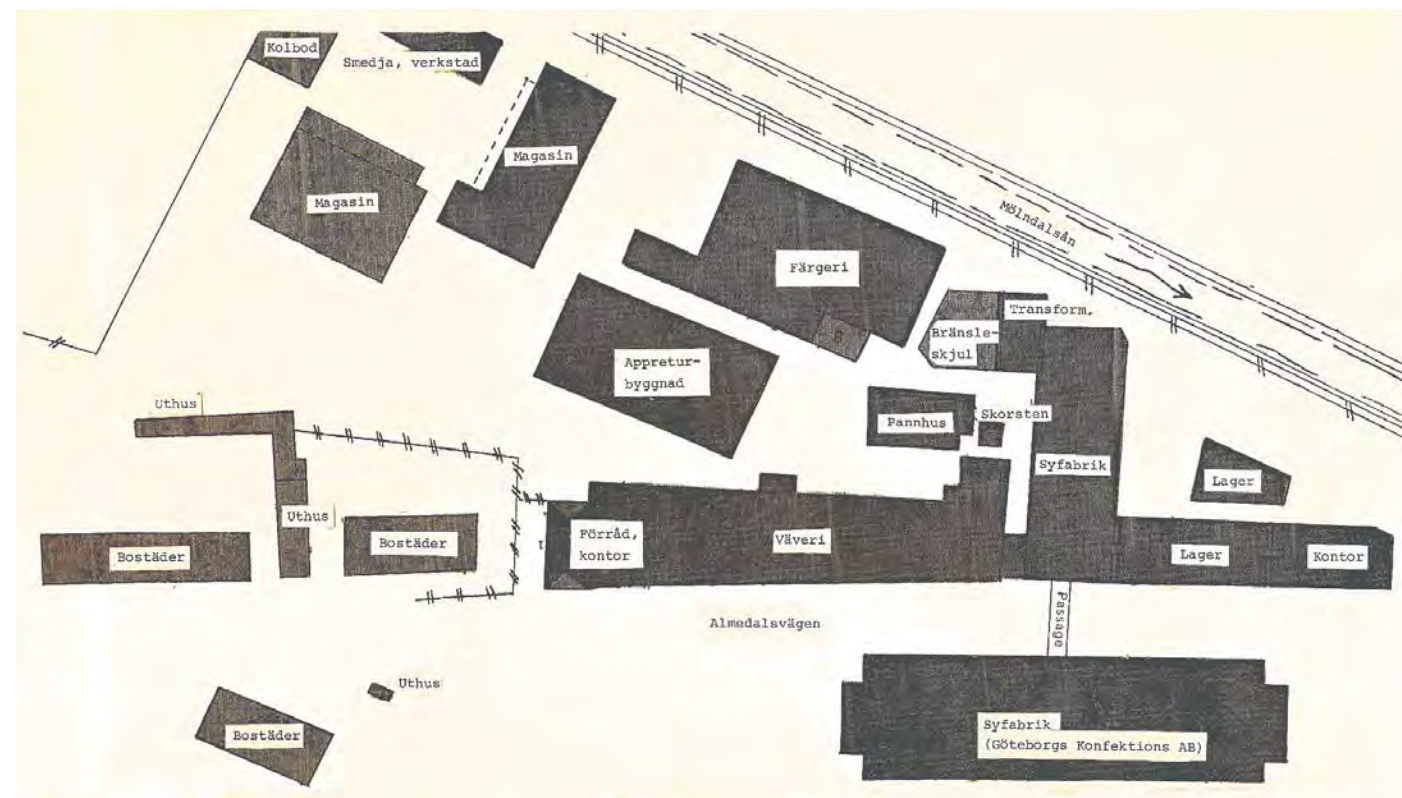
Området söder om Skårs Led blev inte planlagt förrän på 1950-talet – se nästa avsnitt.

Utveckling av Almedalsområdet

Kartan visar Almedalsområdet 1944. Området rymde väl den verksamhet som bedrevs i linneindustrin fram till 1958. Elektrifiering och annan modern infrastruktur gjorde området modernt och renare.

Spåren från denna tid är

järnvägen, Lyckholms väl bevarade industribyggnader och större delen av Almedals fabriksbyggnader, inkl. Göteborgs konfektions 1910-talsbyggnad.

Engblads Tapetfabrik 1929-ca 1969
 AB Göteborgs Hartsoljefärg-Fabrik 1875-1963
 Bröderna Kanold AB 1912-
 AB Jakobsdals Kamgarvsspinneri 1911-
 Örgryte Kemiska Tvätt- & Färgeri AB 1895-ca 1961
 AB Japana trol. början av 1930-t.-ca 1965
 Bohus Mek. Verkstads AB 1876-omkr 1948
 Eriksbergs bryggeri 1863-1965
 Aronsdals färgeri 1869-1925
 Martin Levisson & Söner, garveri 1846-1952
 AB Göteborgs Guldlistfabrik 1897-1958
 Eriksbergs färgeri 1891-1938
 Nya Svenska Möbeltygs- & Mattfabriks AB 1895-1948
 AB Svenska Gardinfabriken 1894-slutet av 1950-t.
 Lyckholms bryggeri 1881-1975
 Tvål- & Parfymfabriken Viola AB 1893-ca 1957
 Linoleum AB Forshaga 1909- 1974
 Göteborgs Konfektions AB 1932-1971
 AB Eneroth & Co, Tekn. Fabr. Göta Lejon 1812-ca 1929
 AB Fiedler & Lundgren ca 1939-ca 1957
 Almedahls Fabriker 1846-1958
 Stibergs Konservfabriker AB 1937-ca 1967
 Färgeri AB Levanten 1828-trol. början av 1950-t.
 AB Södertälje Tändsticksfabrik, filial 1905-1932
 Carl Larssons Mek. Verkstad 1933-1943
 Örgryteverken AB början av 1940-t.-ca 1966
 Göteborgs Wellpappfabr. AB, Esseltewell AB 1929-ca 1966
 J Dahlander & Co:s Fabrik AB 1908-ca 1966

ETT URVAL VERKSAMHETER UTEFTER
 MÖLNDALSÅN UNDER PERIODEN 1914 -
 1945.

Kartan visar hur området såg ut
 omkring 1940.

0 100 200 300 400 500m

1950–2000 Industrinedgång – rivningar – vägbyggen

Almedals fabriker avvecklas

Efter andra världskriget hade handeln fulla lager och konkurrensen från utlandet hårdnade med dumpade priser och låga tullar. Det första offret var Almedahls. Strukturrationaliseringen 1956 innebar att ledning och all produktion flyttades till Dalsjöfors efter 110 års drift. Det gick bättre för Göteborgs konfektion på andra sidan Almedalsvägen som hade 400 anställda i Almedal 1951. Här byggde man också ett nytt kontor 1964. 1971, i samband med tekokrisen avvecklades verksamheten i Göteborg.

Från gata till motorväg

Redan på 1930-talet revs gamla arbetarbostäder nära Almedal för en breddning av Mölndalsvägen. Sedan dess har trafikplaneringen gått ut på att göra om Mölndalsvägen från gata till en modern trafikled.

1944 års regionplan andades en framtidsoptimism kring rörligheten i regionen med stora trafikleder och

lokala flygplatser. Regionplanens idé om en huvudtrafikled ledde till en förslumning av bland annat Almedal. Tidsmässigt har detta gått hand i hand med nedgången i tillverkningsindustrin i dalgången, vilket underlättade rivningar för den nya biltrafikleden.

1954 blev en modern stadsplan antagen för Almedalsområdet. Den reglerade industriändamål i området och föreslog en ny vägförbindelse från Skår över ån till Mölndalsvägen.

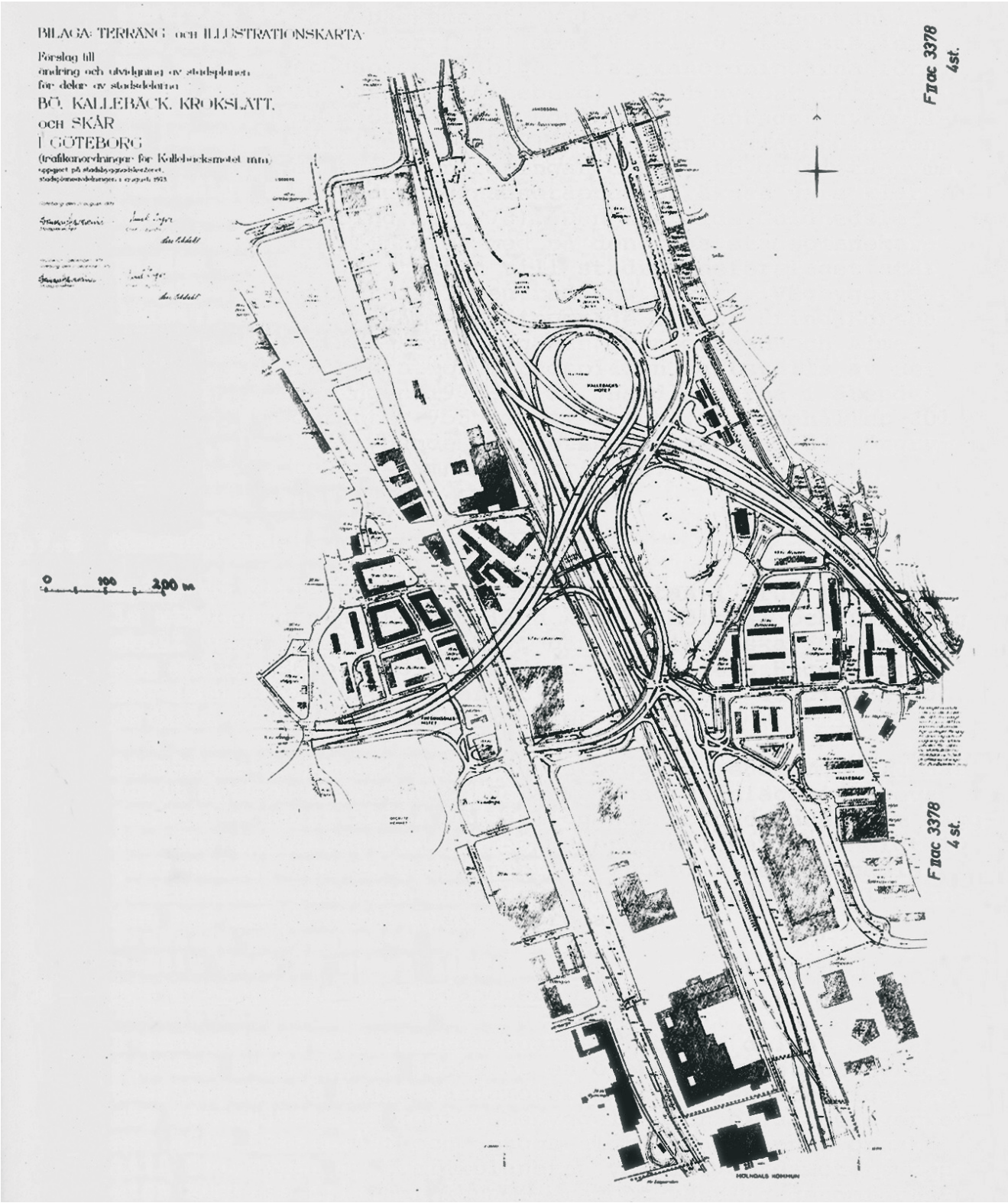
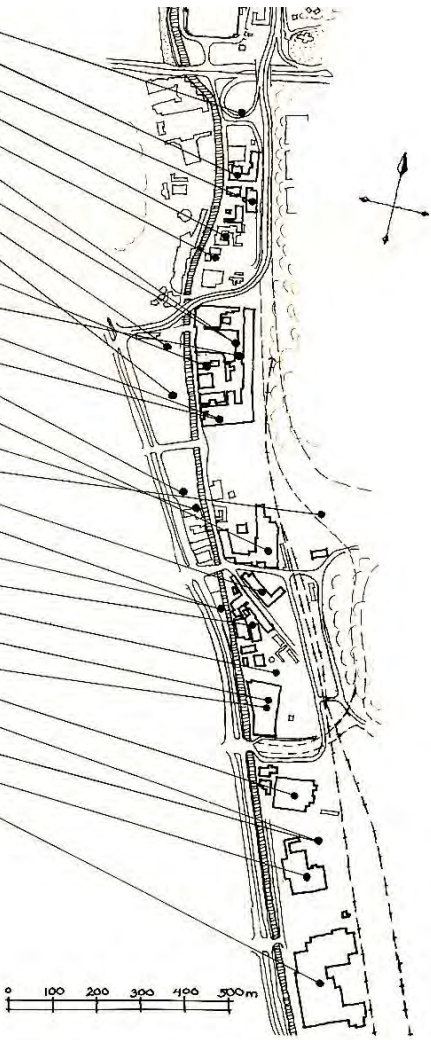
En bro- och tunnelberedning började arbeta redan 1946 för att skapa nya älvförbindelser. 1958 beslöt man att i första hand bygga en Tingstadstunnel, vilket slogs fast i Göteborgs generalplan 1959. Denna följdes av en plan för motorväg genom Gårda vilket ledde till förslumning och omfattande rivningar. Även kring Almedal påbörjas rivningar för vägbreddning. Den vidare planeringen leder 1973 till en plan för ett mycket stor Kallebäcksmot där vägarna mot Malmö

och Borås delas och kopplas till en ny ringled. Planen kräver en rivning av Forshaga fabriker och stora ingrepp i Almedals fabriksområde liksom i bostadskvarter i närheten. Ringleden läggs senare på is och en enklare led kopplar nu samman Skår med Mölndalsvägen.

- AB Göteborgs Hartsoljefärg-Fabrik 1875-1963
- Bröderna Kanold AB 1912-
- AB Jakobsdals Kamgarvsspinneri 1911-
- Örgryte Kemiska Tvätt- & Färgeri AB 1895-ca 1961
- AB Japana trol. början av 1930-t.-ca 1965
- Bohus Mek. Verkstads AB 1876-omkr 1948
- AB Electrolux omkr 1948-ca 1954
- Eriksbergs bryggeri, AB Pripp & Lyckholm 1863-1965
- Martin Levisson & Söner, garveri 1846-1952
- AB Göteborgs Guldlistfabrik 1897-1958
- SAAB-Scania AB ca 1954-
- Nya Svenska Möbeltygs- & Mattfabriks AB 1895-1948
- Atlas Våveri AB 1948-slutet av 1950-talet
- AB Svenska Gardinfabriken 1894-ca 1958
- Lyckholms bryggeri, AB Pripp & Lyckholm 1881-1975
- Tvål- & Parfyfymfabriken Viola AB 1893-ca 1957
- Linoleum AB Forshaga 1909-1974
- Göteborgs Konfektions AB 1932-1971
- Gösta Wahlgren, damkonfektion ca 1952-ca 1966
- AB Fiedler & Lundgren ca 1939-ca 1957
- Almedahls Fabriker, Almedahl-Dalsjöfors AB 1846-1958
- Stibergs Konservfabriker AB 1937-ca 1967
- Färgeri AB Levanten 1828-trol. början av 1950-t.
- AB Bil & Truck 1957-
- Örgryteverken AB början av 1940-t.-ca 1966
- Göteborgs Wellpappfabr.AB, Esseltewell AB 1929-ca 1966
- J Dahlander & Co:s Fabrik AB 1908-ca 1966
- Scania-Bilar i Göteborg AB ca 1967-
- Wezäta-Melins AB 1950-

ETT URVAL VERKSAMHETER UTEFTER
MÖLNDALSÅN UNDER PERIODEN 1945 -
1976.

Kartan visar hur området ser ut
år 1976.

Flygbild över Almedals fabriksområde

På bilden är de bevarade byggnaderna markerade med ursprunglig funktion och byggnadsår. Dessa byggnader är de viktigaste samlade spåren från olika historiska skeden. De ger också ramarna kring de olika stadsrum som är grunden för karaktäriseringen på följande sidor.

Siktlinjer

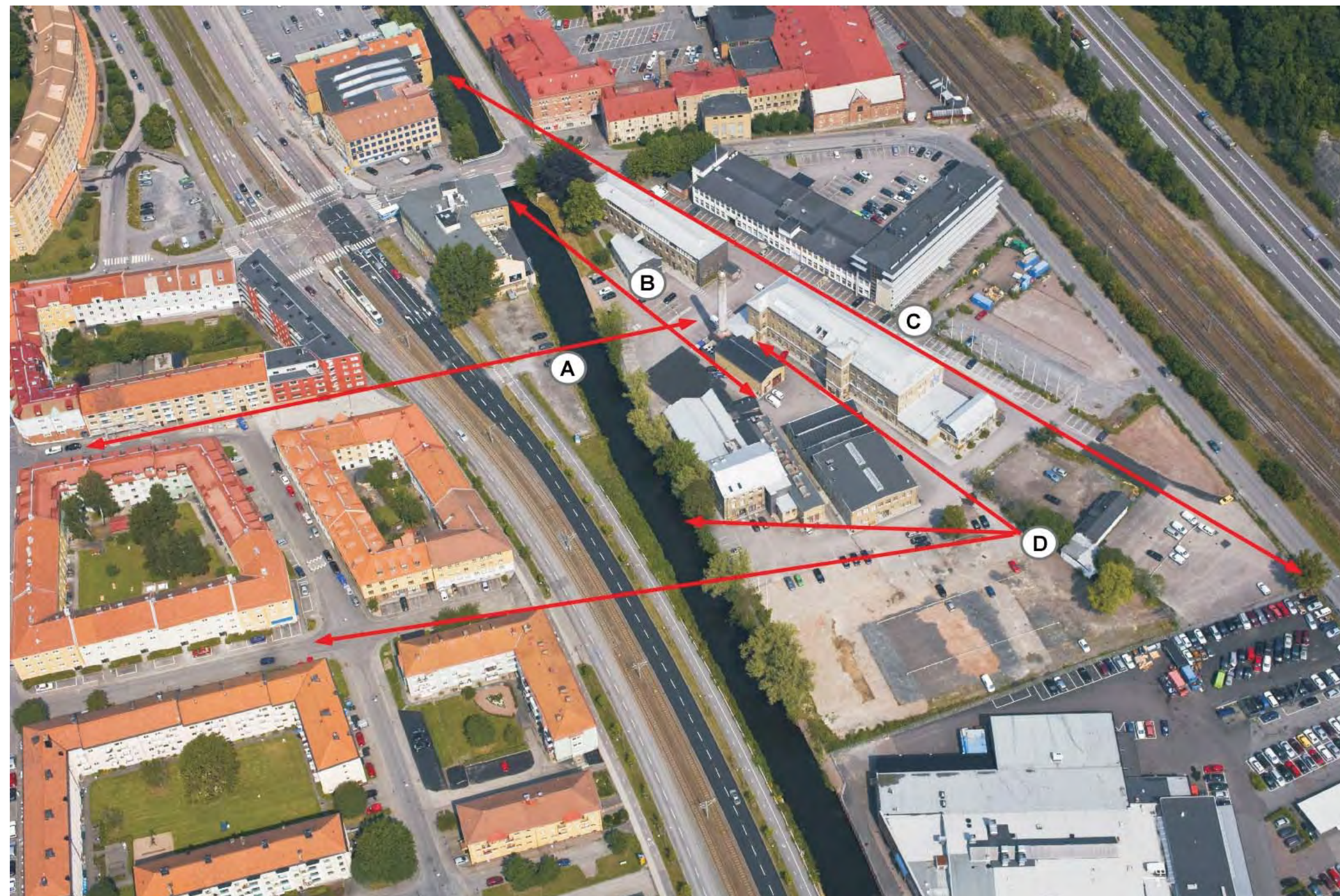
Gamla Almedalsvägen är särskilt betydande för att sträckningen ger kontaktytor mellan Kallebäck och Mölndalsån i gatans siktlinjer åt respektive håll. Här finns en historisk koppling att ta tillvara genom att behålla siktlinjen som själva gatan öppnar.

I **det norra tvärrummet** är siktlinjerna åt alla håll. Viktigast är siktlinjen mot ån, medan siktlinjerna in emot bebyggelsen ständigt bryts av genom bebyggelsens variation och oregelbundenhet.

Slående i **det södra tvärrummet** är platsen söder om björken. Här finns tre viktiga siktlinjer som är värdefulla. Första siktlinjen in mot Almedal ger en spännande koppling till de äldre fabriksbyggnaderna med skorstenen i fonden. Andra siktlinjen visar upp färgeriets gamla byggnadsdelar nära appreturen. Tredje siktlinjen går över Mölndalsån till landshövdingehusbebyggelsen västerut och knyter samman Almedal med den omgivande staden.

Siktlinjer på kartan:

- A Viktig siktlinje som förbinder Almedal med den omgivande staden
- B Siktlinje inom området som ger utblick mot Mölndalsån
- C Viktig historisk siktlinje mellan Mölndalsån och Kallebäck
- D Punkt där tre siktlinjer fördjupar områdets kopplingar till den omgivande staden, Mölndalsån och det inre av Almedal. Den mittersta siktlinjen visar upp den bakomliggande bebyggelsen

Upplevelsebaserad karaktärisering

A1. Mölndalsån och dalgången

Mölndalsåns dalgång är en av de dalgångar som ger hela Göteborgstrakten sin struktur av kuperad topografi med näringslivsstråk och transportstråk. I Almedalsområdet finns gott om vida utblickar längs dalgången och en tydlig upplevelse av de inramande bergen. Samtidigt finns flera bevarade industrimiljöer som understryker åns betydelse för näringslivets utveckling och bevarar tydliga kulturminnen.

A2. Industrisamhället Almedal – en blandstad

Industribebyggelsen längs ån växte från början genom spontana industriutbyggnader, följda av arbetarbostadskvarter, byggda av industrierna eller privata byggmästare. Municipalsamhället Krokslätt bildades 1884 för att ordna den täta bebyggelsen något, och omfattade bland annat Almedal. År 1922 inkorporerades hela området av Göteborgs stad. Den täta, blandade stadsdelen utmärks än idag av industrikvarter omväxlande med bostadskvarter, inte minst landshövdingehus. Almedals industriområde är tvärs över

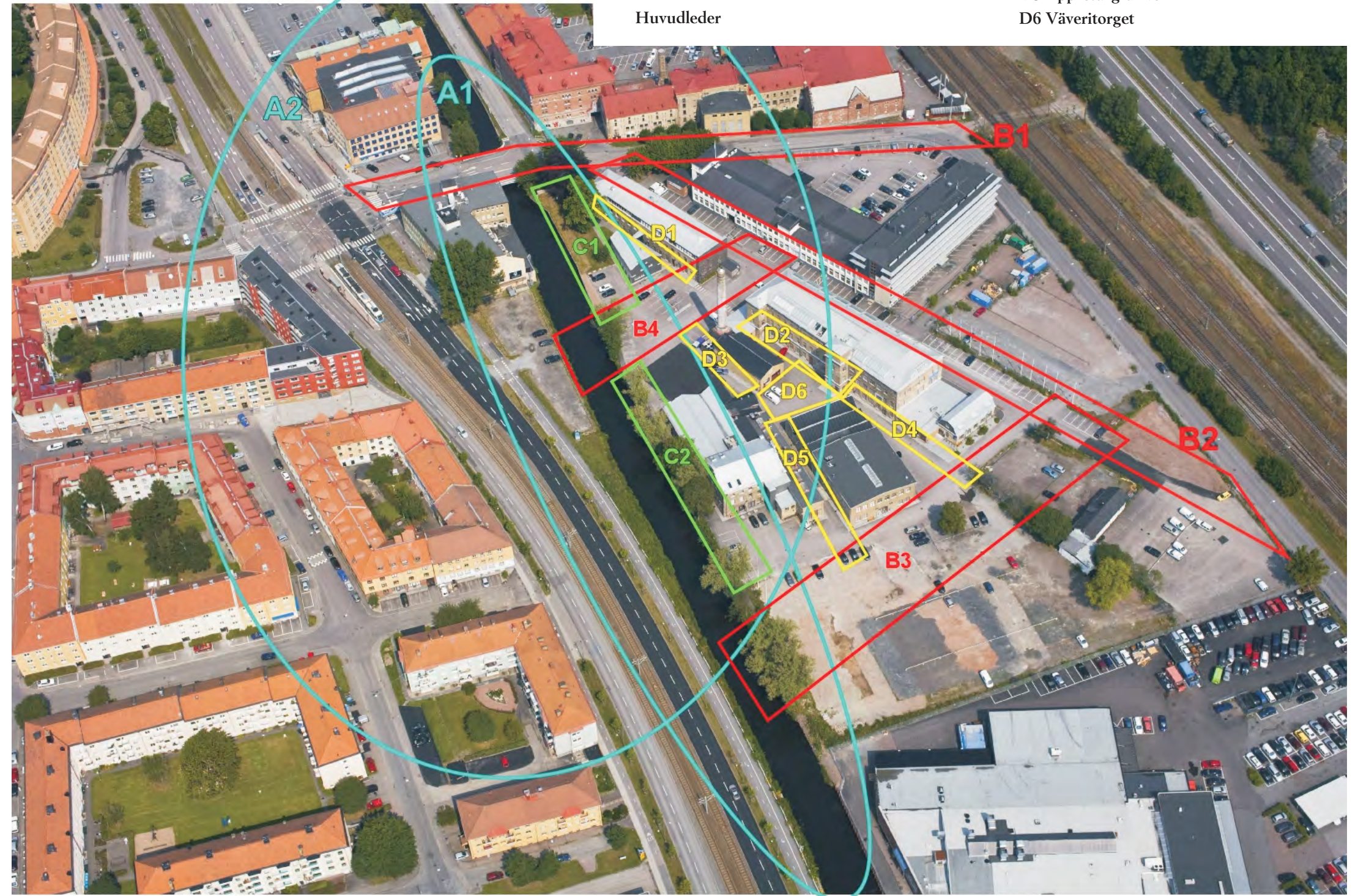
Mölndalsån från Kallebäck's bro mot Almedals industriområde.

Från Almedal mot Krokslätt's täta bebyggelsekvarter.

ån ännu kopplat till landshövdingehuskvarteren mittemot.

Samtidigt finns en historisk koppling längs vägen till Kallebäck och dess omgivningar. Blandstaden Almedal har tydliga korskopplingar till angränsande omgivningar som Kallebäck och dalgången ända till Mölndal.

Från dalgång till gränder: Viktiga stadsrum i Almedalsområdet

En förnyelse av Almedals fabriksområde berör och innefattar ett antal olika stadsrum i olika skalor. Här är en översikt med sortering av stadsrummen i en fallande skala från urbana sammanhang till intima fabriksgränder.

- A Almedal i stan
 - A1 Mölndalsån och dalgången,
 - A2 Industristadsdelen – blandstaden
- B Områdesstruktur
 - Huvudleder

- B1 Skårs Led
- B2 Almedalsvägen
- B3 B4 Stadsrum på tvären

C/D Platser i fabriksområdet: Gränder och torg

- C1 Åstranden vid – Kallebäck's bro
- C2 Färgeristranden
- D1 Strykjärnsgränden
- D2 Skorstensgränden
- D3 Pannhusgränden
- D4 Södra väverigränden
- D5 Appreturgränden
- D6 Väveritorget

B. Områdesstruktur

Sedan 1800-talets slut har Almedalsområdet legat i hjärtat av Mölndalsåns industridal. Landsvägen till Kallebäck, Mölnlycke och Borås följde länge nuvarande Gamla Almedalsvägen. Den korsade järnvägen och där byggdes Almedals station upp med både persontrafik och godsbangård. Skårs Led är också en äldre väg som ledde fram till grinden mot gården Skår.

Från att ha varit en central och ofta genomkorsad plats har *Almedalsområdet* med åren blivit perifert och något som ligger vid sidan av både Mölndalsvägen, motorvägen E6 och järnvägen. De stråken har fått strukturera omgivningen och utgör nu en kraftfull barriär som stänger in Almedal.

B1 Skårs led (och Kallebäcks bro)

Området nås från norr via Kallebäcks bro och Skårs led. Kallebäcks bro är en bro över Mölndalsån av gamla anor. Skårs led är en kort gata som avdelar Almedals fabriker från gamla Lyckholms bryggeri. Bebyggelsen på den norra sidan står tätt mot gatan, medan kvarteret på gatans södra sida öppnar upp sig som parkeringsyta. Gatan har potential att bli ett tätare stadsrum, med ny bebyggelse på dess södra sida. Utsikten från Kallebäcks bro mot Almedalsområdet är

Skårs led mot järnvägens gräns och motorvägen E6.

bedårande året runt. Mölndalsån speglar omgivningarna särskilt fint från Kallebäcks bro.

B2 Almedalsvägen

Gamla Almedalsvägen (som förr hette Almedalsvägen) är områdets tydligaste stråk med långa siktlinjer. Gatumiljön kantas av långa, rumsskapande kontors- och lagerbyggnader på båda sidor. På västra sidan dominerar tvåvånings gula tegelbyggnader, med kontoret från 1870 och väveriet från 1888 med påbyggnaden från 1904 i tre våningar. Bebyggelsen blir senare lägre

Gamla Almedalsvägen med Kallebäck i slutet av siktlinjen.

Uthus/stall uppfört före 1903.

med två våningar i portvaktshuset från 1929 och en våning i kontoret från 1942. På östra sidan ligger syfabriken från 1915–16 i ljus puts i två våningar.

Stråket löses idag upp i söder och övergår i en oklar parkeringsyta, som visar på områdets förändring och att det tidigare funnits mycket annan bebyggelse här.

B3 B4 Stadsrum på tvären

Utöver de tydliga stråken kan man också urskilja samband och riktningar på tvären genom industriområdet. Dessa stadsrum kännetecknas av en avsaknad av den

bortrivna tidigare bebyggelsen som har skapat hål i den tidigare täta bebyggelsestrukturen.

Det norra tvärrummet ger en öppning från Gamla Almedalsvägen mot Mölndalsån. Under den aktiva industriepoken var området just här mycket mer tätt bebyggt. Det här rummet har kommit att öppnas upp allt mer genom bränder och rivningar. Idag tjänar rummet som infart till en ganska omfattande parkeringsyta. Marken är asfalterad fram till åkantens gräs norrut eller åkantens brygga och gångstråk i trä söderut. Det norra tvärrummet kännetecknas av stora ytor med siktlinjer mot öppningar åt alla håll.

Det södra tvärrummet ges en riktning av den enkla, bevarade träbyggnaden som innehållit stall och arbetarbostäder. I övrigt har det södra tvärrummet en äldre allé till den rivna disponentbostaden bevarad och ytterligare några träd. Även det södra tvärrummet är fyllt av ytor för parkeringsplatser. Markkarakären är varierad och växlar mellan grus, gräs och asfalt. Det södra tvärrummet kännetecknas av mycket stora ytor med siktlinjer åt många håll.

Det norra tvärrummet där det tidigare låg en industribyggnad som täppte till rummet mot Gamla Almedalsvägen.

C/D Platser i fabriksområdet – gränder och torg

Inom fabriksområdet finns bevarade byggnader av olika slag och Mölndalsån går tätt in på industribebyggelsen. Inom denna industribebyggelse ligger flera intima rum med stadskvarterskvaliteter. Dessa rum skapas och får karaktär av de omväxlande och välbyggda fasaderna, med fönster- och dörröppningar. De får också variation genom byggnadernas olika storlekar och tidigare funktioner. Vi har valt att beskriva området utifrån dessa platsbildningar som ett sätt att också se varje byggnad i sitt kommande stadssammanhang.

C1 Åstranden vid Kallebäcks bro

Fabriksområdet har en diskret entré nära korsningen mot Skårs led, som leder in i vad som blivit ett parkområde sedan delar av den äldre bebyggelsen rivits. Träden är höga och marken gräsbevuxen. Ån är direkt tillgänglig från platsen. Området är som en tydligt avskild gårdssida med en väsentlig känsla av stillhet. Delar av platsen var förr bebyggd och en del av fabriksområdet, men fungerar idag som uteplats för kontorsverksamheter i byggnaderna. Det här är en väl fungerande grönyta som lyfter upplevelsemässigt.

Åstranden nära Kallebäcks bro är ett större grönområde med gräsmatta och en upphöjd kant gentemot ån.

Färgeristranden utmed Mölndalsån är ett grönt stråk med en upphöjd spång – att sitta vid eller gå på.

C2 Färgeristranden

Längre söderut längs ån kan man följa en smal strandpromenad med fina rumsliga kvaliteter. Här finns en upphöjd sittvänlig och promenadvänlig strandpromenad som fungerar väl med Mölndalsån. Träd och buskar ger området en lummig karaktär samtidigt som tillgängligheten genom sittplats eller gångytor har förstärkts. Här finns också en fikaplatz utomhus vid åkanten som stärker hela områdets karaktär av tillgänglighet.

D1/2/3 Gränderna

Gränderna i området ger Almedal en mycket speciell karaktär. Historiskt har det varit mycket mer av prång och trängre mellan husen, men fortfarande finns det idag kvar en mängd av grändkaraktär som är oerhört värdefull rumsligt sett.

D1 Strykjärnsgränden

Mellan byggnaderna Kontoret från 1871 och Strykjärnet från 1870 ligger det en gränd som är trång men samtidigt bjuder på en siktlinje med spännande karaktär. Rumsligt är det trångt men inbjudande. Utrymmet före gränden är inbjudande lummig och grön med en stor bok i hörnet. Det finns en modern glasad gång mellan byggnaderna som förstärker prångigheten.

D2 Skorstensgränden

En inte helt grändlik plats finns mellan Pannhuset och gamla Färgeriet. Även här finns det en triangulär form som går igen inom området. En del av gamla Färgeriet bär vit plåtinklädnad och mellan Pannhuset och denna bildas ett litet snedställt rum. Här finns en öppning in mot Väveritorget.

D3 Pannhusgränden

Den minsta och mest prångiga gränden ligger mellan pannhuset och väveribyggnaden. Pannhusgränden öppnar en liten siktlinje där strykjärnsbyggnaden syns. Avsmalningen upplevs mycket trång och man tvekar om det går att ta sig igenom.

D4 Södra Väverigränden

När man befinner sig inne i fabriksområdet och tittar söderut är den södra Väverigränden tydligt formad i en triangel, vilket påminner om hela områdets triangelkaraktär. Kommer man söderifrån och rör sig in mot den södra Väverigränden blir platsen väsentligt prångigare och ser trängre ut.

Södra Väverigränden med sin triangelformade yta.

Strykjärnsgränden med förbindelsegång mellan de två byggnaderna kontoret och Strykjärnet.

Pannhusgränden på håll från Väveritorget.

Pannhusgränden söderut från det norra tvärrummet.

D5 Appreturgränden

Södra delen

Från fabriksområdets mittersta platser leder trånga gaturum ner till två platsbildningar utan tydliga avslut i söder. Den äldre förmodade stallbyggnaden i områdets södra del ligger för långt ifrån den övriga fabriksbebyggelsen för att ha samband med någon av dessa platser. Kommer man söder ifrån är Appreturgränden betydligt mer spännande och trång. De igensatta glaslaternerna har ändrat platsens karaktär.

D6 Väveritorget

Den mindre platsen är ett utifrån osynligt och tätt bebyggelserum, med fabrikens typiska tegelarkitektur som avgränsning. Stämningen på platsen är förmodligen fabriksområdets mest autentiska och illustrerar hur fabriksområdet fungerade och slöt sig omkring funktionella platser. Tegelfasaderna är den röda tråden, men bebyggelsens utformning är i övrigt varierad och de välbevarade detaljerna många.

Väveritorget med det igensatta sågtandstaket.

Appreturgränden söderut från Väveritorget.

Appreturgränden norrut med skorstenen i siktlinjen.

Gamla Almedalsvägens bebyggelse har varierad höjd men hålls samman av det gula teglet.

Kritiska punkter för kulturmiljön i Almedals fabriksområde

Almedals fabriksområde är tätt bebyggt med flera väl bevarade byggnader som skapar karaktärsfyllda stadsrum. Området har också ett läge som gör att kopplingarna till omgivningarna är viktiga både funktionellt och upplevelsemässigt. Den varsamhetsplan för projektering som Lindholm har gjort bör följas.

Tillgänglighet till Mölndalsån

Åns vatten skapar ljus och friskhet i den täta stadsmiljön. Ån ger tillsammans med de bevarade fabriksfasaderna en tidlös känsla av gammal industristadsmiljö. Att röra sig längs ån understryker dess stora betydelse för utvecklingen av ett helt stadsdistrikt. Det är viktigt att bevara ett stråk längs ån, broläget vid Kallebäcksbro men också kontakter med ån från områdets inre delar.

De etablerade gaturiktningarna – Skårs Led och (Gamla) Almedalsvägen

Kallebäcksbro och (Gamla) Almedalsvägen var utfarten mot Kallebäckskälla och Boråshållet sedan århundraden. Skårs Led har varit en viktig väg mot Örgryte. Bägge lederna markeras av bevarade fabriksfasader och skapar både riktningar och rum med kulturhistorisk tyngd. Almedalsvägens riktning kan förstärkas av de planer som Trafikverket har för att bygga om Kallebäcksmotet. Här finns en möjlighet att koppla samman Almedal med Kallebäck, återupprätta historiska samband och kraftigt minska barriäreffekter från 1970-talet. Syfabrikens långa fasad är också viktig i sammanhanget.

Många intima stadsrum med omgivande karaktärsfasader

Fabriksområdet har byggts ut efter hand och där finns många väl bevarade industribyggnader som tillsammans omger stadsrum med grändkaraktär, gatukaraktär och torgkaraktär. Dessa stadsrum med sina återanvända byggnader bär med sig mycket av industriområdets historiska karaktär.

Byggnader som avgränsar stadsrum

I det täta Almedalsområdet spelar de enskilda byggnaderna en stor roll för de olika stadsrummens kulturhistoriska karaktär. Dessa rum ställer krav på att de omgivande byggnadernas detaljer bevaras och kompletteras med omsorg. I vissa fall bör okänsliga ombyggnader återställas – som i fallet med det igen-satta lanternintaket på appreturbyggnaden. Bottenvåningarnas karaktär med dörröppningar och fönster betyder också mycket.

Rekommendationer och memoranda

I detta avsnitt gör vi översiktliga kommentarer till hur området kan kompletteras med hänsyn till kulturmiljöaspekter – nybyggnader och ombyggnader.

Strategier för kompletterande nybyggnader i området

Med ett varsamt bevarande av de befintliga byggnaderna öster och väster om Gamla Almedalsvägen bevaras områdets huvudkaraktär. Nybyggnaderna bör anpassas till detta. En nybyggnad nära Mölndalsån enligt planskissen skulle vara ett ingrepp i miljön längs ån. Däremot kan man överväga att komplettera med en byggnad på tvären i det gamla spinneriets läge (**Tomt 1**). Om den avslutas på rimligt avstånd från ån kan rumsligheten förstärkas längs Almedalsvägen och i de norra och södra delarna av det gamla fabriksområdet.

Tomt 2 vid Skårs led kan bebyggas med nordsidan anpassad till gaturummets riktning och form. Mot järnvägen kan förhöjda delar fungera som bullerskydd för Almedalsområdet. Även **tomt 3** skulle kunna bebyggas med bebyggelse i moderna material som skyddar mot buller från järnvägen och trappas ned på ett sätt så att Almedalsvägens riktning förstärks.

Den sydligaste delen **tomt 4** kan bebyggas med en mer varierad bebyggelse, som är högre mot Gamla Almedalsvägen och lägre in mot ån. En låg skala inom den centrala delen av området som ger genomblickar och proportioner i samklang med det bevarade. En högre bebyggelse kan med fördel utformas längs järnvägen, med hänsyn till huvudstråkens karaktär – Skårs Led med Lyckholms fasad och Almedalsvägen, ev med siktriktning bevarad mot sydsydväst. Det verkar rimligt att hålla samman det centrala området med tegelbebyggelse, medan träbebyggelse kan tänkas i söder, med anknytning till tidigare bostadsbebyggelse. Det bevarade **stallet** bör behållas som en historisk påminnelse om tidigare arbetarbebyggelse.

Bevarande

Syfabriken och stallet

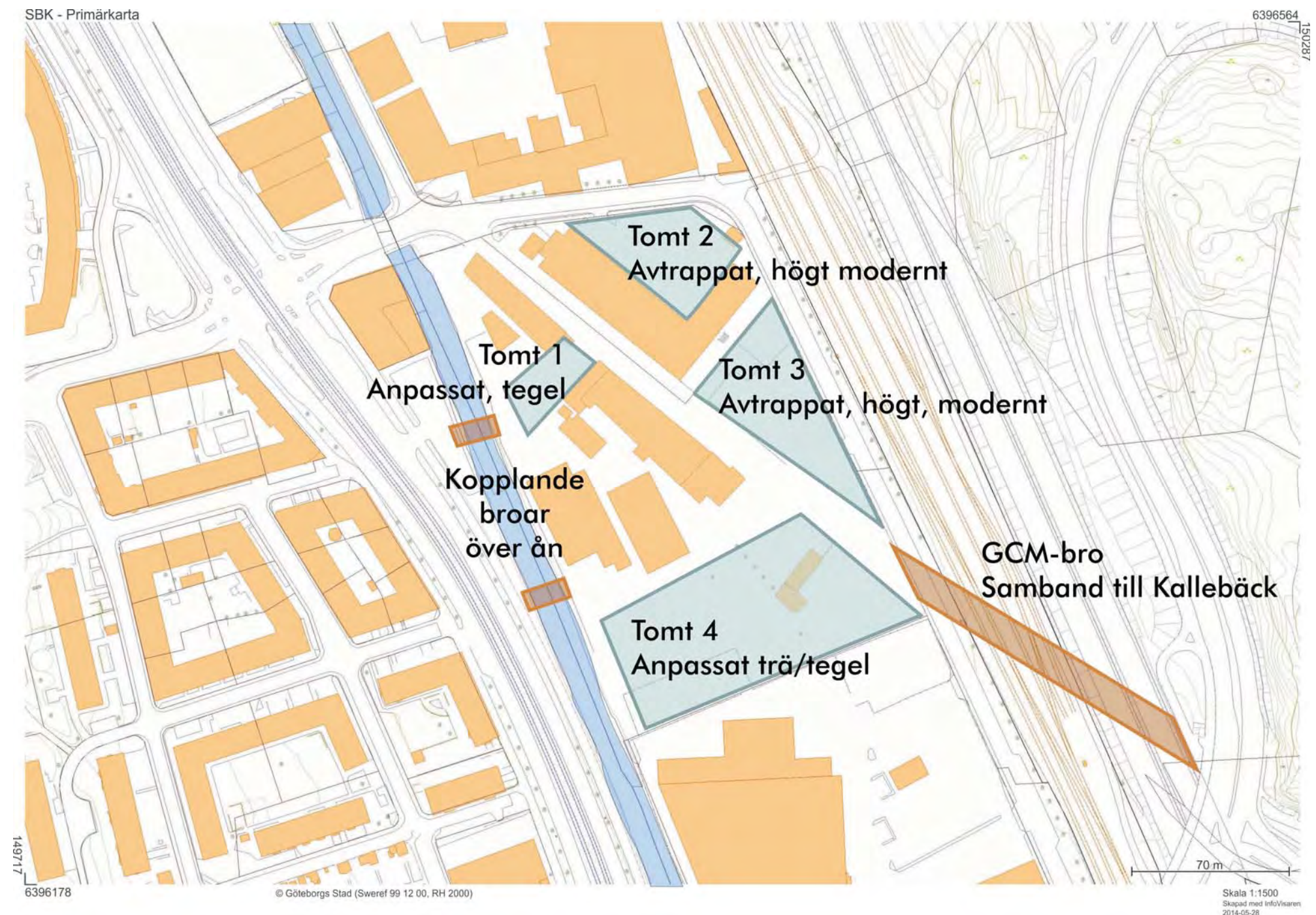
Två byggnader med annorlunda karaktär är viktiga att bevara. Syfabriken på östra sidan av Almedalsvägen uppfördes 1916 och blev kanske ombyggd då Göteborgs Konfektions AB tog över lokalerna 1932. Byggnaden är i två våningar med hög våningshöjd. Idag har byggnaden tydliga funktionalistiska drag med stora fönsteröppningar och ljusa putsade fasader.

På **Tomt 4** ligger en bevarad träbyggnad som är uppförd före 1903. Den har troligen innehållit stall och uthus till de tidigare intilliggande arbetarbostäderna. Även en sådan rest från tidigare bebyggelse kan ge stadga och kontinuitet åt kommande nybyggnader men framför allt vara bärare av berättelser – en historisk kommunikatör. Trots att byggnaden är inplåtd och ser ut som ett typiskt överloppshus bär det på en intressant berättelse som mycket väl kan komma att ge området en stark egen karaktär genom att bevaras.

Viktiga kopplingar till omgivningarna

Broar över ån som binder samman fabriksområdet med bostadsområdet och ökar tillgängligheten till ån.

Enligt den fördjupade översiktsplanen för Mölndalsåns dalgång från 2002 utreder Trafikverket en ombyggnad av Kallebäcksmotet. Här öppnar sig en intressant möjlighet att bygga en gång- och cykelbro mellan Gamla Almedalsvägen och Kallebäck utmed den gamla landsvägens sträckning,

Litteratur Almedal

Almedahlsföretagen genom tiderna: En minnesskrift vid Almedahls Fabrikers 100-årsjubileum. (1946) Göteborg

Almedals fabriker förr och nu. (1927) Göteborg:

Attman, Artur (1963) *Göteborgs stadsfullmäktige 1863–1962, I:1, Göteborg 1863–1913.* Göteborg: Göteborgs stadsfullmäktige

Bergendahl, Erik (1947) *Boken om Liseberg.* Göteborg: Liseberg

Bjur, Hans (1984) *Stadsplanering kring 1900 med exempel från Göteborg och Albert Lilienbergs verksamhet.* Diss Göteborg: Chalmers tekniska högskola

Bjur, Hans (1988) *Vattenbyggnadskonst i Göteborg under 200 år.* Göteborg: VA-verket

Fritz, Martin (1996) *Göteborgs historia: Näringsliv och samhällsutveckling. Från handelsstad till industristad 1820–1920.* Göteborg: Nerenius & Stantérus Förlag

Garellick, Robert (2004) *Bilden av Göteborg: färgfotografier 1910–1970, centrum – österut – söderut.* Göteborg: Robert Garellick

Lagerberg, Carl (1902) *Göteborg i äldre och nyare tid. Bilder samlade och beskrivna av Carl Lagerberg.* Göteborg: Wald. Zachrissons förlag

Larson, Magnus (2005) *Almedals fabriker: staden och motorvägen.* Göteborg: Chalmers tekniska högskola, Institutionen för arkitektur

Lindholm, Martin & Stark, Rickard (2001) *Almedals fabriker: Varsamhetsplan inför projektering.* Göteborg: Lindholm restaurering AB

Sjögren, Leif & Wigglesworth, Trad (1977) *Byggande och planering utmed Mölndalsån – i tiden.* Göteborg: Chalmers tekniska högskola

Sjögren, Leif & Wigglesworth, Trad (1976) *Näringslivet utmed Mölndalsån: i tiden.* Göteborg: Chalmers tekniska högskola, Institutionen för stadsbyggnad

Stenström F. (1920) *Örgryte genom tiderna: En minnesbok.* Göteborg

Stenström F. (1924) *Örgryte genom tiderna: En minnesbok.* Göteborg

Strannelind, Maria (1994) *Mölndalsåns dalgång.* Göteborg